

УДК 378.147

Інна Медведєва

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ НАУКОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ) У ТЕХНІЧНОМУ ВИШІ

А Представлені результати наукового аналізу методів дослідження мовних і мовленнєвих явищ професійного мовлення інженерів технічної сфери діяльності. Автором виділені основні види методів, серед яких загальнонаукові, лінгвістичні та методи дослідження суміжних наук. Особливу увагу дослідника привернули лінгвістичні методи як найважливіші в ході вивчення мовленнєвих явищ.

Ключові слова: методи, методологія, власне лінгвістичні методи, загальнонаукові методи, соціолінгвістичні методи.

Інна Медведєва. Методологические аспекты исследования украинского языка (профессиональной направленности) в техническом вузе.

А Представлены результаты научного анализа методов исследования профессиональной речи инженеров. Автором выделены основные виды методов, среди которых общенаучные, лингвистические и методы, используемые другими науками. Особое внимание уделено лингвистическим методам как наиболее важным при исследовании речевых явлений.

Ключевые слова: методы, методология, лингвистические методы, общенаучные методы, социолингвистические методы.

Inna Medvedeva. Research of professional vocabularies of Ukrainian language in technical colleges.

S Paper tells about results of analysis of methods for studying professional jargon of engineers. Author highlights the main kinds of methods, including general science, linguistic ones and methods used in other sciences. Particular attention is given to linguistic methods as the most important in the study of speech phenomena.

Key words: methods, methodology, language, general science, sociolinguistic methods.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Організація науково-дослідної діяльності з української мови (за професійним спрямуванням) є процесом формування нових знань, спеціальним видом пізнавальної діяльності, спрямованою на розкриття об'єктивних закономірностей розвитку мови як системи мовних одиниць на всіх її лінгвістичних рівнях – фонетичному, лексико-семантичному, словотвірному, граматичному, синтаксичному, стилістичному тощо. Наукове дослідження з української мови (за професійним спрямуванням) у вищому технічному навчальному закладі спрямоване на підвищення інтересу студентів до мовних аспектів і проблем їхнього розвитку, глибокому вивченню історичних і сучасних процесів, які відбуваються в мовному середовищі, формування стійкої системи лінгвістичних знань і навичок та їхнього використання в професійному мовленні, й, нарешті, усвідомлення закономірностей і принципів наукового пошуку, визначення методів і методології дослідження.

Процес організації наукового дослідження з української мови (за професійним спрямуванням) у форматі курсової роботи у вищих технічних навчальних закладах є відносно новим курсом, що перебуває у стані формування й потребує досконалого методичного розроблення й науково-методичного супроводу діяльності студентів у цьому напрямку.

Важливим моментом наукового дослідження є вміння правильно визначити методи дослідження, які є інструментом пошуку наукової істини. Студентам технічного вишу передусім бракує досвіду у визначенні методів наукового пізнання, застосуванні логічних законів і правил, нових засобів і технологій, виробленні методології дослідження. Тому вважаємо за потрібне докладніше розглянути питання щодо визначення й вибору методів наукового дослідження, об'єднання їх у систему наукових принципів для виконання курсової роботи з курсу української мови (за професійним спрямуванням).

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковане розв'язання даної проблеми. Аналіз наукової літератури дозволяє стверджувати, що питання пошуку та визначення мовних і мовленнєвих методів, а також методології дослідження є достатньо актуальним. Воно стало об'єктом дослідження відомих вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як: В. Богородицький, К. Бругман, Г. Пауль, О. Потебня, П. Фортунатов, В. Шерер, Г. Шлейхер, В. Загвязинський, В. Шейко, Н. Кушнарєнко, Б. Гершунський, О. Крушельницька, Г. Цехмістрова та ін.

Основною метою статті є визначення й обґрунтування системи методів дослідження професійного мовлення у процесі виконання курсової роботи з української мови (за професійним спрямуванням) у вищому технічному навчальному закладі освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження з пов-

ним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Метод, у перекладі з грецької мови – це шлях до пізнання, система правил і прийомів підходу до вивчення явищ і закономірностей природи, суспільства і мислення. Термін використовується як у загальнонауковому значенні, так і в спеціальному, що стосується кожної окремої науки: фізики, хімії, математики, історії, літературознавства, мовознавства тощо. Загальнонаукові методи пізнання базуються на знанні універсальних законів природи, суспільства і мислення. У спеціальнонауковому значенні слово «метод» вказує на шлях пізнання і тлумачення явищ, який використовується в певній конкретній науці (математичні методи, соціологічні методи, лінгвістичні методи тощо).

Кожен спеціальний дослідницький метод втілюється в певну систему логічних дій науковця, стандартизованих прийомів збору, оброблення й узагальнення фактів. Як правило, в процесі дослідження використовують не один метод, а методично обґрунтований комплекс, що іменується методологією. Питання методології досить складне, оскільки саме це поняття тлумачиться по-різному. У вітчизняній науковій традиції методологію розглядають як учіння про методи пізнання або систему наукових принципів, на основі яких базується дослідження і здійснюється вибір сукупності пізнавальних засобів, методів, прийомів. Найчастіше методологію тлумачать як сукупність прийомів дослідження з притаманними функціями:

- визначає способи здобуття наукових знань, які відображають динаміку процесів та явищ;
- передбачає особливий шлях, за допомогою якого може бути досягнута науково-дослідна мета;
- забезпечує всебічність отримання інформації щодо процесу чи явища, що вивчається;
- допомагає введенню нової інформації;
- забезпечує уточнення, збагачення, систематизацію термінів і понять у науці;
- створює систему наукової інформації, яка базується на об'єктивних явищах, і логіко-аналітичний інструмент наукового пізнання [10, с. 34].

Серед методів дослідження української мови за професійним спрямуванням виділяються такі групи: лінгвістичні; загальнонаукові; методи суміжних наук, таких як психологія, соціологія, соціолінгвістика, педагогіка, антропологія, культурологія, історія, акустична фізика, математика тощо.

Основний акцент при виборі методів дослідження професійного мовлення робиться на лінгвістичних, але загальнонаукові (емпіричні, теоретичні) й допоміжні (методи суміжних наук) є не менш важливими для об'єктивності результатів дослідження.

До лінгвістичної групи належать такі методи як: описовий, порівняльно-історичний, методи дистрибуції та мовностилістичної абстракції, трансформаційний, структурний, комплексно-процесуальний тощо.

Одним із найпоширеніших мовознавчих методів є описовий, який полягає у планомірному дослідженні одиниць мови і поясненні особливостей їхньої будови та функціонування на певному етапі розвитку мови.

В описовому методі розрізняють такі послідовні етапи:

- 1) виділення одиниць аналізу (фонем, морфем,

лексем, синтаксичних конструкцій тощо) й дослідження умов, за яких вони функціонують. Такий прийом є актуальним при розгляді таких тем курсових робіт як: «Засоби евфонії української мови у мовленні фахівців технічної сфери», «Лексика іншомовного походження в текстах технічного спрямування» тощо. Зразками використання цього методу може послужити виділення фонем, які впливають на милозвучність в українській мові, та дослідження умов, за яких буде відбуватися процес евфонії;

- 2) членування виділених одиниць (вторинна сегментація). Такий прийом доречно використовувати при науковому вивченні тем: «Синтаксичні варіанти як засіб увиразнення тексту документів виробничої сфери», «Типи фразеологізмів у мовленні фахівців технічного напрямку підготовки». Наприклад, виділення з офіційно-ділового мовлення синтаксично зрощених одиниць і дослідження їх як особливої форми фразеології;

- 3) наступний прийом полягає у класифікації й інтерпретації виділених мовних одиниць, їхньому якісному аналізі, систематизації й описі набутих фактів, що створює теорію. Цей прийом є актуальним при науковому дослідженні тем: «Пароніми і синоніми в українському діловому мовленні інженерів», «Терміни та їхнє місце в професійному мовленні інженерів», «Типи фразеологізмів у мовленні фахівців технічного напрямку підготовки», «Роль словників у підвищенні мовної культури фахівців технічної сфери». Прикладом використання цього прийому описового методу може послужити дослідження класифікації словників, фразеологізмів, паронімів і синонімів з описанням сфери використання й застосування у професійному мовленні.

Порівняльно-історичний метод представляє сукупність прийомів і процедур історико-генетичного дослідження мовних сімей і груп, а також окремих мов для встановлення закономірностей їхнього розвитку.

Цей метод ґрунтується на наукових прийомах відтворення (реконструкції) не зафіксованих писемністю наявних у минулому мовних фактів шляхом планомірного порівняння відповідних пізніших фактів двох чи конкретніших мов, відомих за писемними пам'ятками або безпосередньо за їхнім уживанням у мовленні. Порівняльно-історичному методу відповідає певна теорія мови, основний зміст якої зводиться до таких чотирьох положень (приймів):

- 1) прийом порівняння мов на підставі виявлення їхньої спорідненості, тобто походження від одного джерела – мови-основи (прамови). Практичне застосування цього методу можна використовувати при дослідженні тем: «Історія виникнення технічних термінів в українському професійному мовленні»; «Традиції вживання мовно-етикетних структур в Україні та їхнє сучасне використання у мовленні інженерів» тощо. Конкретним прикладом може послужити історичне порівняння як прийом дослідження особливої форми звертання, властивої на сучасному етапі тільки українській мові, а в історичному минулому розповсюдженого в багатьох формах праслов'янською мовою. Історичне підтвердження студенти можуть знайти в літописі «Слово о полку Ігоревім», де використовуються форми слів «княже», «друже». На сучасному етапі в російській мові особливі форми звертання збереглися лише в конфесійному стилі, наприклад, «Отче», «Святы́й Боже»,

«Царю небесный». В українській мові така форма звертання збереглася в повному обсязі й використовується в усіх мовних стилях;

2) прийом порівняльно-історичного аналізу на основі дослідження мовних сімей, груп і підгруп для виявлення історичного джерела походження слова за рівнем спорідненості. Цей прийом порівняльно-історичного методу можна використовувати, наприклад, при дослідженні теми «Особливості української і російської мовних систем у професійному мовленні інженерів»;

3) в основі наступного прийому лежить процес виявлення відмінностей у споріднених мовах через дослідження хоча, й паралельних, але все ж таки окремих шляхів розвитку мов. Такий прийом можна використати при дослідженні особливостей використання прийменникових конструкцій у мовленні інженерів;

4) прийом дослідження мови на звуковому рівні для виявлення розвитку мов у процесі еволюції мовного середовища. Прикладом може послужити вивчення процесу зміни звуків у споріднених мовах (мовної асиміляції, дисиміляції), що має строго закономірний характер, наприклад, дослідження історичного чергування голосних і приголосних звуків, спрощення в групах приголосних. Цей прийом можна використовувати при дослідженні тем: «Порушення граматичних норм у мовленні студентів технічного напрямку підготовки»; «Щодо правильності відтворення прізвищ відомих фахівців технічної сфери української мови».

Метод трансформаційного аналізу – це експериментальний прийом визначення синтаксичних і семантичних подібностей і відмінностей між мовними об'єктами. Суть цієї методики полягає в тому, щоб дослідити можливість однієї структури перетворюватися на іншу (наприклад, активна конструкція може трансформуватися в пасивну) та умови, за яких цей процес відбувається. Трансформаційний аналіз можна використовувати при дослідженні тем стосовно використання у професійному мовленні дієслівних форм (дієприкметників і дієприслівників). Наприклад, сучасній українській мові невластиві активні дієприкметники теперішнього часу. Слова із суфіксами -уч(-юч-), -ач(-яч-) звичайно є віддієслівними прикметниками, які вказують не на дію, а на постійну ознаку: правлячий, квітучий. Слова на зразок голосуючий, прагнучий, бажаючи тощо є штучними утвореннями.

Комплексно-процесуальний метод трактуємо як один із методів опису мовної діяльності на основі стилістичного функціонування мови, який активно використовується при дослідженні комунікативних якостей мови: правильності, точності, логічності, чистоти, виразності, доречності; етики ділового спілкування, культури мовлення, а саме: «Мистецтво слова фахівців у документах офіційно-ділового стилю»; «Мовленнєвий етикет інженерів як усталена норма виробничої сфери»; «Синтаксичні варіанти як засіб увиразнення тексту документів виробничої сфери» тощо.

Дослідники професійного мовлення, крім власне лінгвістичних методів, можуть послуговуватися загальнонауковими й соціолінгвістичними. Так, наприклад, сучасний соціолінгвістичний експеримент

має в своєму арсеналі загальнонаукові, соціологічні й лінгвістичні методи, що складає серйозну методологічну базу дослідження.

До соціолінгвістичних методів відносяться: вивчення літератури, документальних джерел, результатів мовленнєвої діяльності, спостереження, опитування (анкетування, інтерв'ювання, тестування), аналіз, синтез, індукція, дедукція, формалізація та абстрагування накопиченої інформації, оброблення, узагальнення та осмислення зібраних фактів, оцінка достовірності отриманих результатів, перевірка полोजень і гіпотези тощо.

Особливу цінність для дослідження професійного мовлення мають методи емпіричного дослідження: спостереження й опитування. Головна функція спостереження за мовленнєвою діяльністю респондентів полягає у вибіркового відборі звукової (мовленнєвої) інформації у природних для мовця умовах професійного спілкування. Опитування здійснюється шляхом діалогу між дослідником і респондентом у вигляді формалізованих запитань і відповідей. У залежності від характеру взаємодії між дослідником і респондентом, а також ступеня стандартизації процедури, опитування може бути усне – бесіда, інтерв'ю та письмове – анкетування, тестування. Специфіка методів опитування полягає в тому, що при їхньому використанні джерелом інформації виступає безпосередній учасник процесу мовленнєвої діяльності у професійній сфері. Опитування дозволяє широко охоплювати різні аспекти мовленнєвого процесу.

Висновки. Отже, вивчення науково-методичного питання щодо дослідження професійного мовлення дозволяє дійти висновків, що об'єктивність і висока результативність наукового пошуку зазвичай обумовлена вибором методів дослідження, які б більшою мірою розкривали властивості мови й мовлення, лінгвістичні особливості, закономірності розвитку мови на всіх її рівнях (у тому числі професійному), умови підвищення рівня мовленнєвої культури особистості тощо.

Важливим завданням дослідника є не тільки добір, але й вироблення методології, що сприяє комплексному дослідженню мовного об'єкта. Для дослідження професійного мовлення найметодичнішою цінністю набувають власне лінгвістичні методи, загальнонаукові та соціолінгвістичні, як такі, що поєднують у собі соціологічні, лінгвістичні та педагогічні. Але жодний окремих метод не може дати об'єктивної характеристики мовного явища, і тільки цілісність і системність їхнього застосування сприяють повному вирішенню дослідницьких завдань.

Література

- Беляев О.М. Методика мови як наука // Дивослово. – 2002. – №11. – С. 20–24.
- Методологія лінгвістики [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.krugosvet.ru/enc/gumanitarnye_nauki/lingvistika/METODOLOGIYA_LINGVISTIKI.html?page=0,9
- Крушельницька О.В. Методологія та організація наукових досліджень: навч. посібник / О.В. Крушельницька. – К.: Кондор, 2003. – 192 с.
- Масенко Л. Т. Нариси з соціолінгвістики. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. – 242 с.
- Науково-методична робота в закладах освіти: методичний посібник / укл. Ю.О. Туранов, В.І. Уруський. – Тернопіль: АСТОН, 2001. – 140 с.
- П'ятницька-Позднякова І. С. Основи наукових досліджень у вищій школі: навч. посібник / І. С. П'ятницька-Позднякова. – К., 2003. – 116 с.
- Стеченко Д.М. Методологія наукових досліджень: підручник / Д.М. Стеченко, О.С. Чмир. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2007. – 317 с.
- Шейко В. М. Організація та методика науково-дослідницької діяльності: підручник для вищих навчальних закладів. – Харків: ХДАК, 1998. – 288 с.
- Цехмістрова Г.С. Основи наукових досліджень: навчальний посібник / Київ: Видавничий дім «Слово», 2003. – 240 с.